

شناسایی مؤلفه‌های آموزش حقوق شهروندی در نظام آموزشی کشور از نظر صاحب‌نظران: یک

پژوهش آمیخته

سمانه دهقان زاده^۱، سکینه جعفری^{۲*}

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۹

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر شناسایی مؤلفه‌های آموزش حقوق شهروندی در نظام آموزشی کشور از نظر صاحب‌نظران بود. **روش شناسی:** این پژوهش با رویکرد ترکیبی آمیخته اکتشافی انجام شد. جامعه آماری بخش کیفی، متخصصان و اساتید دانشگاه-های سراسری کشور در حوزه حقوق شهروندی در سال ۱۳۹۹ بودند که ۱۵ نفر طبق اصل اشباع نظری با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. جامعه آماری بخش کمی، معلمان شهر سمنان در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ بودند که ۲۶۷ نفر با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار پژوهش در بخش کیفی مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و بررسی اسناد موجود در این زمینه بود. در بخش کمی پرسش‌نامه محقق‌ساخته مبتنی بر داده‌های بخش کیفی بود. میزان پایایی در بخش کیفی با روش هولستی ۰/۸۵ محاسبه شد که حاکی از پایایی مطلوب بود و روایی با استفاده از معیار کیفیت (مؤثق بودن) سنجیده و مورد تأیید قرار گرفت. در بخش کمی، برای سنجش روایی پرسشنامه از تحلیل عامل تأییدی و برای محاسبه پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد، که مقدار بار عاملی تمام مؤلفه‌های پرسشنامه بالاتر از ۰/۳ بود و آلفای کرونباخ برای همه ابعاد بالاتر از ۰/۷۰ بدست آمد. در بخش کیفی داده‌ها با روش تحلیل مضمون و در بخش کمی داده‌ها با روش تحلیل عامل تأییدی در نرم‌افزارهای SPSS 21 و LISREL 8.5 تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتیجه تحلیل داده‌ها در بخش کیفی منجر به شناسایی ۵۶ مضمون پایه، ۱۱ مضمون سازمان‌دهنده فرعی در زمینه حقوق شهروندی گردید که در قالب ۴ مضمون سازمان‌دهنده اصلی حقوق اجتماعی با سه مضمون فرعی (حمایت‌های مالی و درآمدی، حقوق آموزشی و بهداشتی، حمایت‌های قضایی)، حقوق سیاسی با دو مضمون فرعی (حقوق عضویت و مشارکت، حقوق شرکت در تجمعات)، حقوق مدنی با چهار مضمون فرعی (آزادی عملکرد فردی، آزادی اندیشه، آزادی اقتصادی و اجتماعی، حقوق مربوط به مساوات)، حقوق فرهنگی با دو مضمون فرعی (حداقل حقوق فرهنگی پایه، حمایت‌ها و حفاظت‌های فرهنگی) سازمان‌دهی شدند. نتایج تحلیل عامل تأییدی حاکی از تأیید بار عاملی مضمون‌های پایه و سازمان‌دهنده جهت اندازه‌گیری آموزش حقوق شهروندی بود.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به مضامین شناسایی شده، برنامه‌ریزی برای آموزش حقوق شهروندی در مدارس کشور و آگاه نمودن دانش‌آموزان ضروری است. بنابراین لازم است تا مسئولان نظام آموزشی توجه و اهتمام بیشتری نسبت به آموزش حقوق شهروندی و گنجاندن مطالب بیشتری از این حقوق در کتاب‌ها و برنامه درسی دانش‌آموزان داشته باشند.

واژگان کلیدی: آموزش، حقوق شهروندی، صاحب‌نظران، نظام آموزشی

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

^۲ استادیار دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران. (نویسنده مسئول).

مقدمه

آموزش و پرورش در جوامع امروزی به‌عنوان کلیدی‌ترین نهاد آموزشی در جهت توسعه همه‌جانبه به‌شمار می‌رود. چرا که در پرتو آموزش است که انسان‌ها متحول می‌شوند. بر پایه نظام آموزشی و تربیتی یک جامعه است که نظم و انضباط اجتماعی حالت نهادی به خود می‌گیرد و عامه مردم به طرف فرهنگ ترقی و توسعه حرکت می‌کنند (Basiri Harris, 2017). در نظام آموزشی، یادگیری حقوق و مسئولیت‌های شهروندی محقق می‌شود. از این رو آنچه که می‌تواند رسالت و فلسفه اصلی شکل‌گیری و توسعه آموزش و پرورش را در دوران کنونی توجیه کند، تربیت شهروندی و به‌عبارت دیگر عمل کردن آموزش و پرورش به آن است (Fathi Vajargah & Vahed Chokdeh, 2019). حقوق شهروندی به معنای مجموعه‌ای از حقوق و وظایف است که دستیابی هر فرد به منابع اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را تعیین می‌کند (Ansari & Nazari, 2013). حق شهروندی فی‌نفسه یکی از مهم‌ترین منابعی است که جامعه به فرد به‌عنوان شخص حقوقی اعطا می‌کند و این هویت بخشی از جامعه مدنی است که بر محور مجموعه‌ای از ارزش‌ها شکل می‌گیرد که در معنای کلی به فضیلت مدنی تعبیر می‌شود (Inukiyoshiand Bladel, 2007). با اینکه شهروندی بر حقوق و وظایف ناظر است و اعتبار فرد را در جامعه مشخص می‌کند اما همزمان بر بسترهای اجتماعی که فرد در آنها رفتار می‌نماید، نیز تأکید دارد. به بیان دیگر، شهروندی پیوندهای میان فرد و جامعه را در قالب حقوق، تعهدات و مسئولیت‌ها منعکس می‌سازد و چارچوبی برای تعامل افراد، گروه‌ها و نهادها ارائه می‌کند (Kaldi, & Purdehnad, 2012).

سه مؤلفه به هم مرتبط تحت عنوان دانش شهروندی (عقاید و اطلاعات اساسی که یادگیرندگان به منظور این که شهروند مسئول و مؤثر یک دموکراسی باشد باید بدانند و به کار گیرند)، نگرش شهروندی (ویژگی‌های شخصیتی، خلق و خوی‌ها، تعهدات مورد نیاز برای حفظ و گسترش حکومت دموکراتیک و شهروندی) و مهارت شهروندی (مهارت‌های عقلانی مورد نیاز به منظور فهمیدن، توضیح دادن، مقایسه کردن، ارزیابی کردن اصول و عملکردهای شهروندی) از جمله عناصر اصلی مفهوم حقوق شهروندی است که در امر آموزش باید به آن توجه داشت (Fathi Vajargah & Vahed Chokdeh, 2019).

همچنین، حقوق شهروندی دارای ابعاد حقوق مدنی (حقی که امکان تملک دارایی‌ها، التزام به قراردادها، آزادی‌های حزبی و آزادی فکر و اندیشه را میسر می‌کند) (Barbalet, 1988)؛ حقوق سیاسی (حقوقی است که امکان مشارکت مردم را در تصمیمات کشور مهیا می‌کند) (Pontes, Henn & Griffiths, 2019)؛ حقوق اجتماعی (به معنای بهره‌مندی از خدمات اجتماعی، بهداشتی، آموزشی، تأمین رفاه اجتماعی و مهیا کردن شرایط مساوی بهره‌مندی از امکانات آموزشی، مسکن، سلامتی و همچنین تعامل با گروه‌های اجتماعی برای همه افراد جامعه است) (Barbulescu & Favell, 2019) و حقوق فرهنگی (طیف گسترده‌ای از حقوق و آزادی‌های انسانی) (Hernández Salazar, 2006) است. آموزش حقوق شهروندی عبارت از رشد و پرورش دادن ظرفیت‌های افراد و گروه‌ها برای مشارکت و تصمیم‌گیری و عمل آگاهانه و مسئولانه در زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است. این آموزش‌ها شامل حقوق انسانی، رشد مستمر و همه‌جانبه، اخلاق و ارزش‌ها، صلح و مسالمت‌جویی، برابری اجتماعی و حرمت نهادن به تفاوت‌هاست (Youniss, 2011). آشنایی با حقوق شهروندی و آموزش رفتارهای شهروندی به تقویت اخلاق اجتماعی و بسط همبستگی اجتماعی جامعه در سطح محلی، ملی و جهانی کمک خواهد کرد، همان‌طور که در افزایش عملکرد سازمان‌های مدنی اثرگذار است (Rajabzadeh, 2013).

با اوصاف مطرح شده، از مسائل مهمی که در رابطه با مفهوم شهروند و شهروندی وجود دارد این است که چگونه می‌توان آن را آموزش داد تا بر اساس آن شاهد اجرای صحیح آن در جامعه و شناخت وظایف مبتنی بر آن بود (Karimizadeh & Arefi, 2015). در این رابطه مدرسه بهترین مکان برای آموزش این مقوله است، چون که مدرسه نقش مهمی در رشد شخصیت و انتقال دانش و مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان دارد، در نتیجه آشنایی با حقوق شهروندی از جمله مهارت‌هایی است که در مدرسه باید آموزش داده شود و دانش‌آموزان باید حقوق، تکالیف و مسئولیت‌های شهروندی را در مدرسه فرا بگیرند (Karimizadeh & Arefi, 2015). گنجاندن مطالب ضروری در مورد حقوق شهروندی براساس اصول و قواعد در برنامه درسی و کاربردی ساختن آنها توسط نظام آموزش و پرورش، افراد متعهد و مسئول و آگاه را پرورش خواهد داد که

خواهند توانست نظام نماینده - شهروند را (که نظامی عادل و قانونمند است) بنا نهند؛ نظامی که افراد جامعه در آن حق آزادی، مشارکت، انتخاب و ... را داشته باشند (Dadvand, 2020). همچنین، برخی از صاحب نظران نیز ضرورت آموزش حقوق شهروندی را پرورش قابلیت‌هایی در دانش‌آموزان می‌داند که بتوانند با افراد دیگر جامعه همزیستی اجتماعی سالمی برقرار نمایند، به فردی مستقل که دارای حس مسئولیت‌های اخلاقی و اجتماعی رشد یافته‌ای باشد تبدیل شوند و عضو سودمندی برای جامعه گردند. به همین دلیل آشناسدن و شناسایی این حقوق و ضرورت آموزش آنها به دانش‌آموزان، مزایای زیادی می‌تواند داشته باشد. بنابراین آموزش حقوق شهروندی در مدارس ضرورت پیدا خواهد کرد (Karimizadeh & Arefi, 2015).

پژوهش‌های داخلی و خارجی درباره مؤلفه‌های حقوق شهروندی انجام شده است، اما پژوهشی که به صورت یکپارچه به شناسایی مؤلفه‌های آموزش حقوق شهروندی در آموزش و پرورش کشور بپردازد، یافت نشد که در ادامه نتایج مهم‌ترین پژوهش‌ها گزارش می‌شود. آموزش حقوق شهروندی در مدارس از همان آغاز به کودکان اعتماد به نفس و رفتارهای مسئولانه را از نظر اجتماعی و اخلاقی می‌آموزد. وجه دیگر این آموزش، درگیر کردن دانش‌آموزان در مسائل مربوط به شرایط زندگی و دغدغه‌های اجتماع محل زیست آن‌هاست (Mohseni, 2010). Rivelli (2017) در پژوهش خود به این نکته اشاره کرده است که سطح علاقه‌ها و دانش سیاسی و مدنی دانش‌آموزان ایتالیایی با آنچه که در برنامه‌های درسی ارائه می‌شود، همبستگی قوی دارد. آموزش حقوق شهروندی عملاً به عنوان وسیله‌ای برای پرورش احساس تعلق به جامعه و داشتن هدفی در زندگی برای اعضا مورد استفاده قرار خواهد گرفت. هدف اصلی برنامه‌های آموزش حقوق شهروندی در مدارس باید درگیر کردن دانش‌آموزان در فعالیت‌های مربوط به حوزه زندگی خود (اجتماع) باشد. نتایج پژوهش (Harshman, 2018) حاکی از آن بود که آموزش و پرورش باید در آموزش‌ها خود به آموزش مسئولیت‌پذیری جهانی فراگیران اقدام کند. (Ghani, Faraghi, & Hosseini Saidavi, 2019) معتقدند که در کتب تعلیمات مدنی و مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان باید مؤلفه‌های حقوق شهروندی مانند احترام به طبیعت و محیط زندگی، به کارگیری فن‌آوری اطلاعات در زمینه حقوق شهروندی، احترام به ادیان و مذاهب مختلف، آزادی در انتخاب همسر، انتخاب شغل و مسکن، امنیت اجتماعی، خدمات درمانی و بهداشتی و درآمد کافی، واقعیات سیاسی و اجتماعی را بیاموزند. همچنین (Klein & Wikan, 2019) در پژوهش خود گزارش کردند که صلاحیت بین فرهنگی و آگاهی جهانی فراگیران یک راهکار حرفه‌ای برای شهروندی به حساب می‌آید. پژوهشگر دیگری به این نتیجه رسید که آشناسازی دانش‌آموزان با مؤلفه‌های حقوق شهروندی از طریق برنامه درسی کمتر از حد انتظار موفق بوده است (Valipour, 2020). Jafari (2020) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافت که نظام آموزش و پرورش کشور باید در برنامه‌های درسی خود به آموزش تربیت شهروند اخلاق‌مدار، تربیت شهروند متعهد به مشارکت مدنی و مسئولیت‌پذیری، تربیت شهروند متعهد به صلح و مسالمت‌جویی، تربیت شهروند متعهد به محیط‌زیست، تربیت شهروند با هویت جهانی، تربیت شهروند با صلاحیت جهانی، تربیت شهروند با توانایی علمی - عملی بپردازد. نتایج پژوهش (Chiba, Sustarsic, Perriton & Edwards Jr, 2021) حاکی از آن بود که در امر آموزش به فراگیران در راستای توسعه پایدار، باید به مسأله آموزش حقوق شهروندی در ابعاد فردی و اجتماعی توجه داشت.

به‌رحال آموزش حقوق شهروند به یادگیرندگان کمک می‌کند که افق فکری و هویت بالقوه خود را در ارتباط با دیگر افراد با هر نوع تنوع و تفاوتی و در ارتباط با همه موجودات زمین توسعه دهند (Haigh, 2016). طرح مفهوم حقوق شهروندی انتظارات جدیدی را از آموزش به‌ویژه آموزش و پرورش برای رفع نیازهای فردی و اجتماعی در زمینه‌های مختلف نمایان می‌سازد. هدف اصلی آموزش و پرورش تربیت نیروی انسانی کارآمد برای نیازهای جامعه‌ای است که بازار کار، مؤسسات و نهادهایش روز به روز تحت تأثیر جریانات متحول‌کننده ناشی از جهانی‌شدن قرار دارد؛ این امر در گرو لحاظ کردن مهارت‌ها و تخصص‌های لازم برای پاسخ دادن منطقی و مطلوب به این الزامات است. از این‌رو، در پژوهش حاضر به شناسایی مؤلفه‌های آموزش حقوق شهروندی از منظر صاحب‌نظران پرداخته خواهد شد تا ضمن شناسایی مؤلفه‌های اساسی آموزش حقوق شهروندی، پیشنهادهای پویایی ارائه شود تا آموزش و پرورش بتواند جایگاه خود را در دنیای حاضر به‌عنوان مراکز و پایگاه-

های دانش، پژوهش و توسعه برای آموزش حقوق شهروندی حفظ کند و بر اساس مأموریت خویش بتواند جامعه را به سمت توسعه و پایداری سوق دهد. لذا مسأله اصلی که در این مقاله به آن پرداخته شده است، عبارت است از این که مؤلفه‌های آموزش حقوق شهروندی در نظام آموزشی کشور از نظر صاحب‌نظران شامل چه مؤلفه‌هایی است؟

روش‌شناسی

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا آمیخته اکتشافی^۱ (کیفی و کمی) بود. جامعه پژوهش در بخش کیفی متخصصان و اساتید دانشگاه‌های سراسری کشور در حوزه حقوق شهروندی در سال ۱۳۹۹ بودند که ۱۵ نفر طبق اصل اشباع نظری^۲ با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. برای انتخاب نمونه دو ملاک، به شرح ذیل اتخاذ شد که داشتن یکی از این دو شرط الزامی بود: تخصص علمی (افرادی که دانش کافی در زمینه مباحث حقوق شهروندی دارند؛ یعنی در ارتباط با موضوع حقوق شهروندی با تألیف کتاب یا مقاله اقدام کرده، یا اینکه در این زمینه دارای تحصیلات آکادمیک باشند)؛ تجربه عملی (افرادی که با موضوع حقوق شهروندی آشنایی دارند و همچنین در یکی از دانشگاه‌های خارجی تحصیل کرده باشند). جامعه بخش کمی معلمان مقاطع چهارگانه (دوره اول و دوم ابتدایی، دوره اول و دوم متوسطه) شهر سمنان (۳۰۰۰ نفر) در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ بودند که ۲۶۷ نفر بر اساس فرمول کوکران و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای برحسب جنسیت (زن و مرد) و مدرک تحصیلی (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) و بر اساس ملاک‌های ورود و خروج به‌عنوان نمونه انتخاب گردید. در این روش نمونه‌گیری ابتدا طبقه‌های جنسیت و مدرک تحصیلی انتخاب و سپس در هر طبقه به صورت تصادفی به توزیع پرسش‌نامه پرداخته شد. ملاک ورود شامل داشتن حداقل ۳ سال سابقه تدریس و ملاک خروج شامل تمایل نداشتن شرکت‌کننده‌ها به ادامه همکاری در پژوهش و نداشتن حداقل ۳ سال سابقه بود.

نحوه اجرای پژوهش بخش کیفی به این صورت بود که ابتدا از میان خبرگانی که پژوهشگران نسبت به آن‌ها شناخت داشتند، تعدادی را پس از بررسی ملاک‌های ورود به مطالعه انتخاب و سپس از آن‌ها خواسته شد تا سایر خبرگان را معرفی نمایند و از میان آن‌ها نیز تعدادی پس از بررسی ملاک‌های ورود به مطالعه انتخاب شدند. برای نمونه‌ها اهمیت و ضرورت پژوهش بیان و درباره رعایت نکات اخلاقی به آنان اطمینان داده شد و در نهایت موافقت آن‌ها جهت شرکت در پژوهش اخذ شد. در بخش کمی پس از هماهنگی با مسئولان اداره کل آموزش و پرورش شهر سمنان، لیست معلمان زن و مرد با مدرک تحصیلی مختلف تهیه و بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای تعدادی از آن‌ها به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها در بخش کیفی از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته^۳ و بررسی اسناد موجود (کتاب، مقاله، پایان‌نامه‌های داخلی و خارجی) استفاده شد. مصاحبه‌ها با یک سؤال کلی در مورد ساختارها و زمینه‌های حقوق شهروندی و دو سؤال جزئی‌تر برای آموزش حقوق شهروندی به دانش‌آموزان مطرح گردید و در مواقع لزوم از سؤال‌های کاوشگرانه استفاده شد. میانگین مدت مصاحبه‌ها به صورت تقریب ۳۵ دقیقه بود. تمام فرایند انجام کار با کمک اساتید پژوهش انجام شد تا بر پژوهش از لحاظ شاخص‌های روانسنجی به ویژه روایی و پایایی خدشه‌ای وارد نشود. برای سنجش روایی علاوه بر اینکه مضامین سازمان‌دهنده اصلی، فرعی و پایه همسو با مبانی نظری، پیشینه و اهداف پژوهش بود و تأیید شد، برای افزایش روایی، نظرها و رهنمودهای گروهی از خبرگان بررسی و در نتایج بکار برده شد. میزان پایایی با روش هولستی ۰/۸۵ محاسبه شد که حاکی از پایایی مطلوب بود.

در بخش کمی از پرسشنامه محقق‌ساخته مبتنی بر مؤلفه‌های استخراجی از بخش کیفی استفاده شده است. پرسشنامه آموزش حقوق شهروندی مشتمل بر ۴ زیرمقیاس و ۵۶ گویه می‌باشد. زیرمقیاس حقوق اجتماعی شامل (گویه‌های ۱۹-۱)، حقوق سیاسی (گویه‌های ۲۵-۲۰)، حقوق مدنی (گویه‌های ۴۷-۲۶)، حقوق فرهنگی (گویه‌های ۵۶-۴۸) بود که بر اساس

^۱. Sequential Exploratory Mixed Method

^۲. Theoretical Saturation

^۳. emistructured interview

طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از خیلی کم (۱) تا خیلی زیاد (۵) نمره‌گذاری و دامنه نمرات کل ابرار بین ۵۶ تا ۲۸۰ و نمره بالاتر نشان‌دهنده توجه بیشتر به آموزش حقوق شهروندی است. ضریب آلفای کرونباخ برای هر یک از مؤلفه‌ها، شامل حقوق اجتماعی (۰/۹۲۹)، حقوق سیاسی (۰/۸۴۰)، حقوق مدنی (۰/۹۶۳)، حقوق فرهنگی (۰/۹۳۸) برآورد گردید. در بخش کیفی، داده‌های به دست آمده، با استفاده از روش تحلیل مضمون به شیوه دستی کدگذاری شد. سپس کدهای اضافه و تکراری حذف و فرایند کاهش کدها تا جایی ادامه پیدا نمود که مؤلفه‌ها و طبقه گسترده‌تری به دست آمد و مؤلفه-های آموزش حقوق شهروندی شناسایی شد. در بخش کمی داده‌ها با استفاده از تحلیل عامل تأییدی در نرم‌افزارهای SPSS 21 و LISREL 8.5 تحلیل گردید و شاخص‌های برازش مدل گزارش شدند.

یافته ها

اطلاعات جمعیت‌شناسی مشارکت‌کننده‌های بخش کیفی (جنسیت، مدرک تحصیلی، مرتبه علمی) و کمی (جنسیت و مدرک تحصیلی) در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه پژوهش

نوع نمونه	ویژگی جمعیت‌شناختی	طبقه	فراوانی	درصد
نمونه بخش کیفی	جنسیت	زن	۶	۴۰
		مرد	۹	۶۰
	مدرک تحصیلی	کارشناس ارشد	۲	۱۳/۳
		دانشجوی دکتری	۲	۱۳/۳
نمونه بخش کمی	مرتبه علمی	دکتری	۱۱	۷۳/۴
		استادیار	۵	۳۳/۳
		دانشیار	۵	۳۳/۳
	جنسیت	استاد	۱	۶/۷
		سایر	۴	۲۶/۷
نمونه بخش کمی	جنسیت	زن	۱۶۷	۶۲/۵
		مرد	۱۰۰	۳۷/۵
	مدرک تحصیلی	کارشناسی	۱۵۸	۵۹/۲
		کارشناسی ارشد	۱۰۳	۳۸/۶
		دکتری	۶	۲/۲

نتایج جدول (۱) نشان می‌دهد که از ۱۵ نفر نمونه بخش کیفی، ۶۰ درصد مرد؛ ۷۳/۴ درصد دارای مدرک دکتری؛ ۳۳/۳ درصد به طور مساوی استادیار و دانشیار بودند. از ۲۶۷ نفر نمونه بخش کمی، ۶۲/۵ درصد معلمان زن و ۵۹/۲ درصد معلمان با مدرک تحصیلی کارشناسی بودند. جدول شماره (۲) نتایج حاصل از مؤلفه‌های آموزش حقوق شهروندی که بر اساس مصاحبه و اسناد و بر حسب مضمون‌های پایه و سازمان‌دهنده فرعی و اصلی طبقه‌بندی شده‌اند را نشان می‌دهد.

جدول ۲. مضمون‌های مرتبط با آموزش حقوق شهروندی در نظام آموزش و پرورش کشور

مضمون‌های اصلی	مضمون‌های سازمان‌دهنده	مضمون‌های پایه
حقوق اجتماعی	حقوق آموزشی و بهداشتی	برخورداری از آموزش و پرورش رایگان؛ برخورداری از خدمات بهداشتی، درمانی و مراقبت‌های پزشکی؛ برخورداری از بیمه‌های درمانی و همگانی؛ حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی؛ حق محیط زیست سالم و توسعه پایدار
حمایت‌های مالی و درآمدی	حمایت‌های مالی و درآمدی	آزادی در انتخاب مسکن؛ آزادی در انتخاب شغل؛ پرداخت حقوق و مزایای کافی؛ برخورداری از حداقل دستمزد و تأمین اجتماعی در صورت بیماری، سوانح، بی‌سرپرستی
حمایت‌های حقوقی	حمایت‌های حقوقی	حق برخورداری از وکیل؛ حق دادخواهی و مراجعه به دادگاه؛ حق بهره‌مندی از صلح، امنیت و اقتدار ملی؛

مضمون‌های سازمان دهنده اصلی	مضمون‌های سازمان دهنده فرعی	مضمون‌های پایه		
	قضایی	حق برخورداری از حمایت‌های قانونی برابر؛ حق مجازات به موجب قانون؛ حق برخورداری از دادخواهی عادلانه؛ حق اعتراض به تصمیمات قضایی و رسیدگی علنی و بدون تبعیض؛ بهره‌مندی از اصل برائت و حق دفاع؛ اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها؛ حق جبران خسارات ناشی از اشتباهات قضایی		
حقوق سیاسی	حقوق عضویت و مشارکت	حق شرکت در انتخابات؛ حق انتخاب شدن در مشاغل سیاسی؛ حق دارا بودن تابعیت و برخورداری از شناسنامه		
	حقوق شرکت در تجمعات	حق برگزاری راهپیمایی و تظاهرات؛ حق داشتن حزب و تشکل سیاسی؛ حق مناظره بر سر مطالبات حزبی		
	آزادی عملکرد فردی	آزادی انتخاب مسکن و محل سکونت؛ آزادی مکاتبات؛ آزادی رفت و آمد؛ حق حریم خصوصی		
	آزادی اندیشه	آزادی عقیده؛ آزادی مذهب؛ آزادی بیان؛ حق دسترسی به فضای مجازی و مطبوعات؛ حق دسترسی به اطلاعات؛ آزادی آموزش و پژوهش		
حقوق مدنی	آزادی اقتصادی و اجتماعی	آزادی مالکیت؛ آزادی بازرگانی و صنعتی؛ آزادی کار و آزادی سندیکایی؛ حق اقتصاد شفاف و رقابتی؛ حق اشتغال و کار شایسته		
	حقوق مربوط به مساوات	مساوات در پرداخت مالیات؛ مساوات از لحاظ اشتغال به مشاغل دولتی؛ مساوات در خدمت نظام وظیفه؛ حق کرامت و برابری انسانی؛ حق مساوات در مقابل قانون؛ حق مساوات در مقابل دادگاه‌ها؛ حق برخورداری از عدالت و به دور بودن از تبعیض براساس جنس و نژاد		
	حداقل حقوق فرهنگی پایه	حق مراعات اخلاق علمی و پرهیز از سرقت ادبی؛ حق نشر آثار ادبی و علمی؛ حق مورد احترام قرار گرفتن زبان و فرهنگ بومی؛ حق داشتن سنت‌ها و شیوه‌های زندگی متفاوت؛ حق داشتن ارتباط فرهنگی و بین‌المللی		
حقوق فرهنگی	حمایت‌ها و حفاظت‌های فرهنگی	نگهداری و حفاظت از آثار تاریخی و باستانی؛ حفاظت از فرهنگ و زبان اقلیت‌ها؛ حمایت از تشکیل خانواده و پاسداری از روابط خانوادگی؛ حمایت از تعلیم و تربیت شایسته		
<p>بر اساس نتایج جدول (۲) آموزش حقوق شهروندی در نظام آموزش و پرورش کشور شامل ۵۶ مضمون پایه، ۱۱ مضمون سازمان‌دهنده فرعی و ۴ مضمون سازمان‌دهنده اصلی حقوق اجتماعی (حمایت‌های مالی و درآمدی، حقوق آموزشی و بهداشتی، حمایت‌های قضایی)، حقوق سیاسی (حقوق عضویت و مشارکت، حقوق شرکت در تجمعات)، حقوق مدنی (آزادی عملکرد فردی، آزادی اندیشه، آزادی اقتصادی و اجتماعی، حقوق مربوط به مساوات)، حقوق فرهنگی (حداقل حقوق فرهنگی پایه، حمایت‌ها و حفاظت‌های فرهنگی) بود. در جدول شماره (۳) نتایج بار عاملی مرتبه اول گویه‌های ابزار آموزش حقوق شهروندی گزارش شده است.</p> <p>جدول ۳. نتایج بار عاملی برای عامل‌های مرتبه اول</p>				
ابعاد	مؤلفه‌ها	گویه‌ها	بار	آلفای کرونباخ
حمایت‌های مالی و درآمدی		آزادی در انتخاب مسکن	۰/۳۸	۰/۷۳
		آزادی در انتخاب شغل	۰/۳۸	
		پرداخت حقوق و مزایای کافی	۰/۴۱	
حقوق اجتماعی		برخورداری از حداقل دستمزد و تأمین اجتماعی	۰/۳۵	۰/۸۳
		برخورداری از آموزش و پرورش رایگان	۰/۴۷	
		برخورداری از خدمات بهداشتی، درمانی و مراقبت‌های پزشکی	۰/۵۴	
حقوق آموزشی و بهداشتی		برخورداری از بیمه‌های درمانی و همگانی	۰/۵۴	۰/۸۳
		حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی	۰/۵۱	
		حق محیط زیست سالم و توسعه پایدار	۰/۶۳	

ابعاد	مؤلفه ها	گویه ها	بار عاملی	آلفای کرونباخ
حمایت های قضایی		حق برخورداری از وکیل	۰/۵۶	۰/۸۹
		حق دادخواهی و مراجعه به دادگاه	۰/۴۵	
		حق بهره مندی از صلح، امنیت و اقتدار ملی	۰/۶۵	
		حق برخورداری از حمایت های قانونی برابر	۰/۵۷	
		حق مجازات به موجب قانون	۰/۶۰	
		حق برخورداری از دادخواهی عادلانه	۰/۶۰	
		حق اعتراض به تصمیمات قضایی و رسیدگی علنی و بدون تبعیض	۰/۶۳	
		بهره مندی از اصل برائت و حق دفاع	۰/۴۳	
		اصل قانونی بودن جرائم و مجازات ها	۰/۴۲	
		حق جبران خسارات ناشی از اشتباهات قضایی	۰/۴۵	
حقوق عضویت و مشارکت		حق شرکت در انتخابات	۰/۵۰	۰/۷۹
		حق انتخاب شدن در مشاغل سیاسی	۰/۵۸	
		حق دارا بودن تابعیت و برخورداری از شناسنامه	۰/۴۰	
حقوق شرکت در تجمعات		حق برگزاری راهپیمایی و تظاهرات	۰/۶۳	۰/۷۸
		حق داشتن حزب و تشکل سیاسی	۰/۶۶	
		حق مناظره بر سر مطالبات حزبی	۰/۵۸	
آزادی عملکرد فردی		آزادی انتخاب مسکن و محل سکونت	۰/۶۲	۰/۸۱
		آزادی مکاتبات	۰/۶۵	
		آزادی رفت و آمد	۰/۴۸	
		حق حریم خصوصی	۰/۴۴	
آزادی اندیشه		حق داشتن آزادی عقیده	۰/۵۴	۰/۹۰
		حق داشتن آزادی مذهب	۰/۶۰	
		حق داشتن آزادی بیان	۰/۶۷	
		حق دسترسی به فضای مجازی و مطبوعات	۰/۵۴	
		حق دسترسی به اطلاعات	۰/۵۳	
		آزادی آموزش و پژوهش	۰/۶۱	
حقوق مدنی	آزادی اقتصادی و اجتماعی	آزادی مالکیت	۰/۶۰	۰/۸۷
		آزادی بازرگانی و صنعتی	۰/۶۵	
		آزادی کار و آزادی سندیکایی	۰/۶۵	
		حق اقتصاد شفاف و رقابتی	۰/۶۸	
		حق اشتغال و کار شایسته	۰/۶۸	
حقوق مربوط به مساوات		مساوات در پرداخت مالیات	۰/۷۰	۰/۹۳
		مساوات از لحاظ اشتغال به مشاغل دولتی	۰/۷۵	
		مساوات در خدمت نظام وظیفه	۰/۷۲	
		حق کرامت و برابری انسانی	۰/۷۱	
		حق مساوات در مقابل قانون	۰/۸۵	
		حق مساوات در مقابل دادگاه ها	۰/۸۱	
حقوق	حداقل حقوق فرهنگی پایه	حق برخورداری از عدالت و به دور بودن از تبعیض براساس جنس و نژاد	۰/۷۹	۰/۹۰
		حق مراعات اخلاق علمی و پرهیز از سرقت ادبی	۰/۵۹	

ابعد	مؤلفه‌ها	گویه‌ها	بار عاملی	آلفای کرونباخ
فرهنگی	حمایت‌ها و حفاظت‌های فرهنگی	حق نشر آثار ادبی و علمی	۰/۶۰	۰/۸۷
		حق مورد احترام قرار گرفتن زبان و فرهنگ بومی	۰/۷۸	
		حق داشتن سنت‌ها و شیوه‌های زندگی متفاوت	۰/۸۲	
		حق داشتن ارتباط فرهنگی و بین‌المللی	۰/۷۶	
		نگهداری و حفاظت از آثار تاریخی و باستانی	۰/۶۵	
		حفاظت از فرهنگ و زبان اقلیت‌ها	۰/۶۲	
		حمایت از تشکیل خانواده و پاسداری از روابط خانوادگی	۰/۶۷	
		حمایت از تعلیم و تربیت شایسته	۰/۶۲	

بر اساس نتایج به دست آمده در جدول (۳) بار عاملی تمام گویه‌های آموزش حقوق شهروندی بالاتر از ۰/۳ و پایایی تمام مؤلفه‌های آن بالاتر از ۰/۷ می‌باشد. جدول (۴) نتایج آمار توصیفی متغیرهای پژوهش و جدول (۵) شاخص‌های برازش مدل دوم اندازه‌گیری آموزش حقوق شهروندی را نشان می‌دهد.

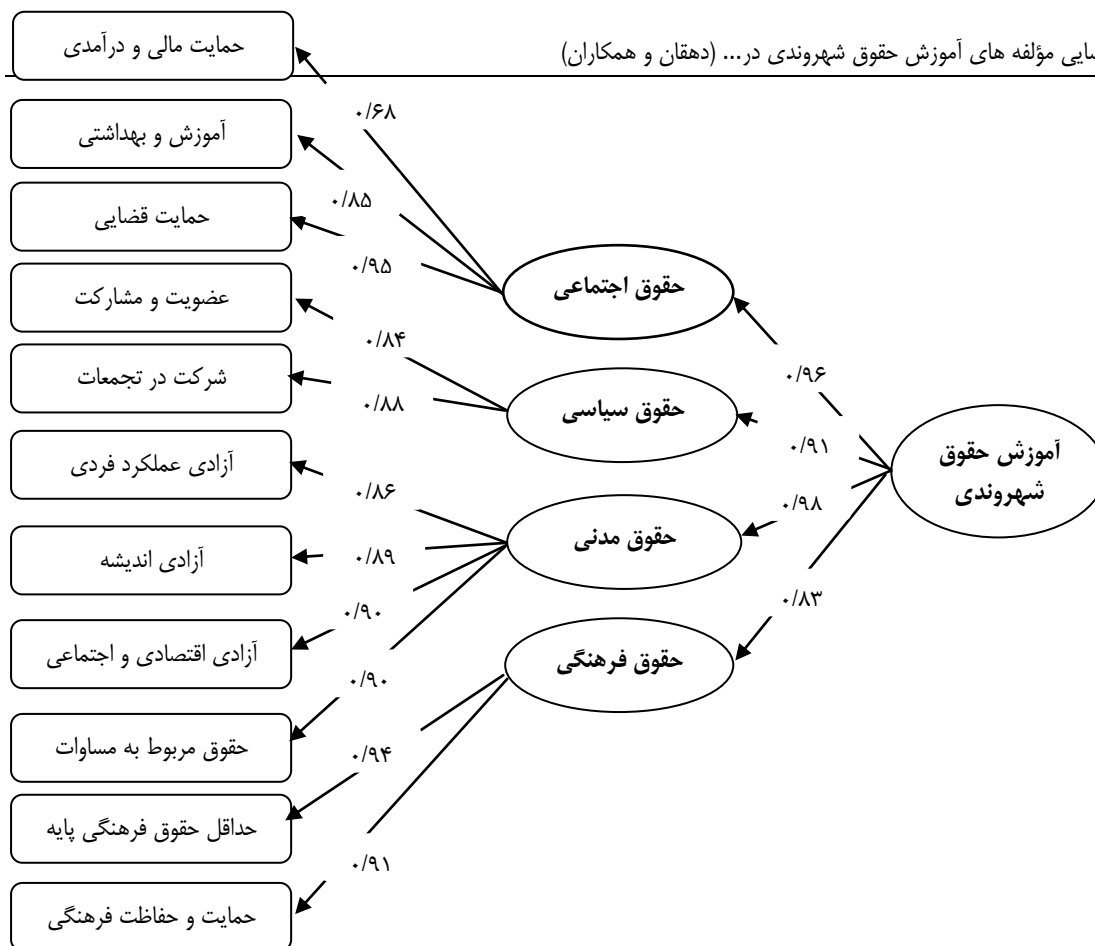
جدول ۴. نتایج آمار توصیفی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	مقدار Z	سطح معناداری
حقوق اجتماعی	۳/۵۰	۰/۵۲	۰/۰۵۱	۰/۰۹۱
حقوق سیاسی	۳/۳۲	۰/۶۰	۰/۰۶۳	۰/۰۸
حقوق مدنی	۳/۵۳	۰/۶۲	۰/۰۶۶	۰/۰۷
حقوق فرهنگی	۳/۳۳	۰/۷۰	۰/۰۸۲	۰/۰۶۱

جدول ۵. شاخص‌های برازندگی مدل آموزش حقوق شهروندی

شاخص	دامنه موردقبول	مقدار	نتیجه
X^2	$P \geq 0.05$	۷۶/۶۴	تأیید
Df	-	۳۵	-
X^2/df	۳-۵	۲/۱۸	تأیید
RMSEA	≤ 0.08	۰/۰۶۷	تأیید
GFI	≥ 0.90	۰/۹۵	تأیید
AGFI	≥ 0.90	۰/۹۱	تأیید
NFI	≥ 0.90	۰/۹۷	تأیید
CFI	≥ 0.90	۰/۹۸	تأیید
IFI	≥ 0.90	۰/۹۸	تأیید

Chi-Square=76.64, df=35, P-value=0.00006, RMSEA=0.067

شکل 1. مدل دوم اندازه‌گیری آموزش حقوق شهروندی

جدول ۶. مقادیر بتا، تی و سطح معناداری ابعاد و مؤلفه‌های آموزش حقوق شهروندی

ابعاد	مسیر	مقدار بتا	مقدار t	سطح معناداری
حقوق اجتماعی	حقوق اجتماعی بر حمایت مالی و درآمدی	0.68	10.72	0.001
	حقوق اجتماعی بر حقوق آموزشی و بهداشتی	0.85	14.01	0.001
	حقوق اجتماعی بر حمایت قضایی	0.95	13.76	0.001
حقوق سیاسی	حقوق سیاسی بر حقوق عضویت و مشارکت	0.84	15.46	0.001
	حقوق سیاسی بر حقوق شرکت در تجمعات	0.88	17.01	0.001
حقوق مدنی	حقوق مدنی بر آزادی عملکرد فردی	0.86	18.08	0.001
	حقوق مدنی بر آزادی اندیشه	0.89	20.44	0.001
	حقوق مدنی بر آزادی اقتصادی و اجتماعی	0.90	20.67	0.001
حقوق فرهنگی	حقوق مدنی بر حقوق مربوط به مساوات	0.90	20.97	0.001
	حقوق فرهنگی بر حداقل حقوق فرهنگی پایه	0.94	13.25	0.001
	حقوق فرهنگی بر حمایت و حفاظت فرهنگی	0.91	22.51	0.001

بر اساس نتایج جدول (۶) از بین زیرمؤلفه‌های حقوق اجتماعی بیشترین میزان ضریب رگرسیون مربوط به حمایت قضایی؛ از بین زیرمؤلفه‌های حقوق سیاسی بیشترین میزان ضریب رگرسیون مربوط به حقوق شرکت در تجمعات؛ از بین زیرمؤلفه‌های حقوق مدنی بیشترین میزان ضریب رگرسیون مربوط به آزادی اقتصادی و اجتماعی و حقوق مربوط به مساوات و از بین زیرمؤلفه‌های حقوق فرهنگی بیشترین میزان ضریب رگرسیون مربوط به حقوق فرهنگی پایه است.

بحث و نتیجه‌گیری

ساخت ابزاری برای سنجش مؤلفه‌های آموزش حقوق شهروندی نقش مهمی در جهت کسب و مجهز شدن به دانش و نگرش آموزش حقوق شهروندی دارد. با توجه به جستجوی صورت گرفته مقیاسی که بتواند بر اساس چارچوب نظری، آموزش مؤلفه‌های حقوق شهروندی را به صورت نظام‌مند بررسی کند، وجود نداشت. بنابراین، هدف از پژوهش حاضر شناسایی مؤلفه‌های آموزش حقوق شهروندی و ساختن ابزاری در این زمینه بود.

اولین بعد شناسایی شده آموزش حقوق شهروندی، حقوق اجتماعی با مؤلفه‌های (حمایت‌های مالی و درآمدی، حقوق آموزشی و بهداشتی، حمایت‌های قضایی) بود. این یافته با برخی از یافته‌های (Revely (2010); Ghani, Faraghi, & Hosseini (2019) Saidavi (2019) همراستا می‌باشد. حقوق اجتماعی شهروندی مسائلی چون حق برخورداری از رفاه و خدمات اجتماعی، اشتغال، آموزش، امنیت، تأمین اجتماعی، انجام تکالیف گروهی (مشارکت اجتماعی) را در بر می‌گیرد. تربیت شهروندان فعال و مسئول کمک بزرگی به پیشرفت فردی و اجتماعی است. نظام آموزش و پرورش باید به گونه‌ای عملی و در جریان ارتباط-های دانش‌آموزان با یکدیگر و با سایر افراد و گروه‌ها از آنان شهروندانی فعال و مسئول بسازد. از آنجا که ادراک افراد از حقوق و مسئولیت‌های شهروندی متفاوت (و گاهی متعارض) است، همه افراد نیازمند آموزش شهروندی برای کنش و واکنش مسالمت‌آمیز در برخورد با تفاوت‌ها هستند. این آموزش‌ها می‌تواند در برگزیده راهبردهای گفت و گو، مصالحه، آگاهی یافتن از فوائد تفاوت‌های فردی و اجتماعی، رشد ویژگی‌های درونی، پذیرش تفاوت‌ها و آگاهی از تعارض‌های تهدیدکننده حقوق انسانی (مانند نژاد پرستی، تبعیض جنسی، برتری‌گری گروه‌های معین اجتماعی و فرهنگی و تعصبات فرقه‌گرایانه) و ضرورت مقابله با آنهاست.

دومین بعد آموزش حقوق شهروندی عبارت بود از آموزش حقوق سیاسی شهروندی با مؤلفه‌های (حقوق عضویت و مشارکت؛ حقوق شرکت در تجمعات). این یافته با برخی از یافته‌های (Mori & Davies (2015) همراستا می‌باشد. بعد حقوق سیاسی شهروندی، مسائل حق رای و مشارکت سیاسی شهروندان است. به عبارت دیگر، شهروندی سیاسی، به حقوق و وظایف سیاسی اشاره دارد که در قالب نظام سیاسی تبلور پیدا می‌کند. تعلیم و تربیت سیاسی بدین معنا است که دانش‌آموزان چگونه پرورش یابند که به مشارکت‌کنندگان سیاسی فعال و کنشگر در این مرز و بوم تبدیل شوند، از این رو آموزش حقوق سیاسی شهروندی برای آماده‌سازی دانش‌آموزان برای مشارکت‌های سیاسی و اجتماعی، حق شرکت در انتخابات، حق انتخاب شدن در مشاغل سیاسی، حق دارا بودن تابعیت و برخورداری از شناسنامه، حق برگزاری راهپیمایی و تظاهرات، حق داشتن حزب و تشکل سیاسی، حق مناظره و مصالحه بر سر مطالبات حزبی، میهن‌پرستی نه تنها لازم، بلکه یک ارزش و الگو است که باید در نظام آموزش و پرورش به آن توجه ویژه‌ای مبذول شود.

سومین بعد آموزش حقوق شهروندی، حقوق مدنی با مؤلفه‌های (آزادی عملکرد فردی، آزادی اندیشه، آزادی اقتصادی و اجتماعی، حقوق مربوط به مساوات) می‌باشد. این یافته با برخی از یافته‌های (Revely (2010); Tarog (2017); Ghani, Faraghi, & Hosseini Saidavi (2019) همراستا می‌باشد. حقوق مدنی شهروندی، ارزش‌های اساسی جامعه، حدود تصمیم‌گیری‌های دولتی در ارتباط با افراد شهروند، حقوق و تعاملات گروه‌های ویژه و ذینفع را مشخص می‌کند. آموزش بعد حقوق مدنی شهروندی، عواملی نظیر آزادی در گفتار، برابری در مقابل قانون، آزادی در تعاملات و ارتباطات به معنای عام و همچنین جریان آزادانه دسترسی به اطلاعات، مساوات از لحاظ اشتغال به مشاغل دولتی، مساوات در خدمت نظام وظیفه، حق کرامت و برابری انسانی، مساوات در مقابل قانون و دادگاه‌ها و حق برخورداری از عدالت و به دور بودن از تبعیض براساس جنس و نژاد را شامل می‌گردد که در نظام آموزش و پرورش باید مورد توجه تمام مسئولان قرار گیرد.

یکی دیگر از ابعاد آموزش حقوق شهروندی، حقوق فرهنگی با مؤلفه‌های (حداقل حقوق فرهنگی پایه، حمایت‌ها و حفاظت-های فرهنگی) می‌باشد. این یافته با برخی از یافته‌های (Brown & Kristansen (2009) همراستا می‌باشد. بعد حقوق فرهنگی شهروندی، به شیوه‌ای از فرآیند گسترش تنوع فرهنگی اشاره می‌کند که با موضوعاتی نظیر توانایی پذیرش فرهنگ‌های دیگر، مهاجرت جهانی، ایفای نقش در ساختار فرهنگی خویش (مشارکت فرهنگی)، افزایش تحرک و

تغییرپذیری، حق مراعات اخلاق علمی و پرهیز از سرقت ادبی، حق مورد احترام قرار گرفتن زبان و فرهنگ بومی، حق داشتن سنت‌ها و شیوه‌های زندگی متفاوت، حق داشتن ارتباط فرهنگی و بین‌المللی، نگهداری و حفاظت از آثار تاریخی و باستانی، حفاظت از فرهنگ و زبان اقلیت‌ها، حمایت از تشکیل خانواده و پاسداری از روابط خانوادگی و حمایت از تعلیم و تربیت شایسته همراه است که آموزش این موارد به دانش‌آموزان از وظایف اساسی نظام آموزش و پرورش کشور است.

یافته‌های تحلیل عامل تأییدی در بخش کمی حاکی از تأیید ۴ بعد آموزش حقوق شهروندی بود و بعد آموزش حقوق مدنی دارای بیشترین بار عاملی در تبیین مدل شناخته شد. این یافته با برخی از یافته‌های Valipour (2020) همراستا است. این پژوهشگر در پژوهش خود به این نتیجه دست یافت که کتب مطالعات اجتماعی به آموزش حقوق شهروندی مدنی بیشتر توجه نموده است. در تبیین این یافته می‌توان ادعا نمود که نمونه پژوهش بر این باور بودند که آموزش حقوق مدنی شامل (آزادی عملکرد فردی، آزادی اندیشه، آزادی اقتصادی و اجتماعی و حقوق مربوط به مساوات) نسبت به سایر حقوق شهروندی از اهمیت بیشتری برخوردار است. همچنین مؤلفه آموزش حقوق اجتماعی دومین مؤلفه‌ای است که بیشترین بار عاملی را به خود اختصاص داده است. این یافته با برخی از یافته‌های Valipour (2020); Ghani & et all (2019) همراستا است. می‌توان اشاره‌ای به این نکته نمود که برنامه‌های نظام آموزشی ما در سطح آموزش و پرورش بهتر است به آموزش حقوق اجتماعی شهروندی نظیر حمایت‌های مالی و درآمدی (آزادی در انتخاب مسکن، آزادی در انتخاب شغل، پرداخت حقوق و مزایای کافی، برخورداری از حداقل دستمزد و تأمین اجتماعی)؛ حقوق آموزشی و بهداشتی (برخورداری از آموزش و پرورش رایگان، برخورداری از خدمات بهداشتی، درمانی و مراقبت‌های پزشکی، برخورداری از بیمه‌های درمانی و همگانی، حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی، حق محیط زیست سالم و توسعه پایدار)؛ حمایت‌های قضایی (حق برخورداری از وکیل، حق دادخواهی و مراجعه به دادگاه، حق بهره‌مندی از صلح، امنیت و اقتدار ملی، حق برخورداری از حمایت‌های قانونی برابر، حق مجازات به موجب قانون، حق برخورداری از دادخواهی عادلانه، حق اعتراض به تصمیمات قضایی و رسیدگی علنی و بدون تبعیض، بهره‌مندی از اصل برائت و حق دفاع، اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها، حق جبران خسارات ناشی از اشتباهات قضایی) بیشتر پردازد.

با توجه به نتیجه به دست آمده، از میان مؤلفه‌های حقوق اجتماعی (بعد حمایت قضایی)؛ حقوق سیاسی (بعد حقوق شرکت در تجمعات)؛ حقوق مدنی (حقوق مربوط به مساوات) و حقوق فرهنگی (حمایت‌ها و حفاظت‌های فرهنگی) دارای بالاترین بار عاملی بودند. آموزش شهروندی عامل مهمی در نهادینه شدن حقوق شهروندی است. آموزش شهروندی منجر به تحکیم و تقویت نظام ارزشی مهارت‌های شهروندی در جهت استحکام دموکراسی و مشارکت پایدار شهروندان می‌گردد. این مؤلفه ضامن بقاء و تداوم حیات اجتماعی و میزان توسعه همه‌جانبه جوامع صنعتی و رو به پیشرفت است. چنین تربیتی از همان آغاز طفولیت نوعی اعتماد به نفس و رفتارهای مسئولانه را از نظر اجتماعی و اخلاقی به وجود می‌آورد؛ نقش دیگر این مؤلفه، ارائه اطلاعات و آگاهی در مورد مسایل عمومی جامعه در ابعاد محلی، ملی و جهانی است. چنین آموزه‌هایی واجد فضایل و اخلاق مدنی و جمعی است و جستجویی برای مساوات‌طلبی است. در واقع آموزش شهروندمداری در یک جامعه باعث این می‌شود که تمام اعضای جامعه از حس شهروندی مثبتی به صورت ملی برخوردار باشند و ضمن برخورداری از احترام ملی، از حقوق مشخص اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و فرهنگی بهره‌مند گردند. با توجه به این اوصاف توجه به آموزش حقوق شهروندی به دانش‌آموزان در مدارس دوچندان می‌شود. اما یافته پژوهش حاکی از آن است که معلمان نمونه پژوهش بر اساس تجربه کاری که دارند بر این باورند که دانش، نگرش و آگاهی دانش‌آموزان در این زمینه‌ها ضعیف است و باید در محتوای دروس مختلف، آموزش این مؤلفه‌ها بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

از محدودیت‌های مطالعه حاضر می‌توان به مقطعی بودن آن اشاره نمود و ممکن است در مقاطع زمانی مختلف متفاوت باشد. با توجه به نتایج پژوهش به مدیران و دست‌اندرکاران نظام آموزشی پیشنهاد می‌گردد که نگاهی جامع و کل‌نگر نسبت به آموزش حقوق شهروندی در مدارس داشته باشند و به تدوین برنامه درسی در حوزه ابعاد مطرح شده در این پژوهش (حقوق اجتماعی، حقوق سیاسی، حقوق مدنی و حقوق فرهنگی) و زیر مؤلفه‌های هر کدام از ابعاد حقوق شهروندی پرداخته شود.

همچنین تدوین کتاب‌های کمک آموزشی برای کودکان و نوجوانان به زبان ساده در زمینه آموزش شهروندی و تدوین کتاب‌های آموزش حقوق شهروندی برای معلمان. کدهای استخراج‌شده در این مطالعه می‌تواند راهنمای خوبی برای تدوین برنامه آموزش حقوق شهروندی به فراگیران به شمار آید. پیشنهاد می‌شود که مبتنی بر هریک از مؤلفه‌های شناسایی شده برای حقوق شهروندی، برنامه‌های آموزش طراحی و اجرا گردد و نتایج اجرای این برنامه‌ها مورد سنجش و ارزیابی قرار گیرد. در نهایت، پیشنهاد می‌شود که از آموزش شهروندی باید به‌عنوان یک ابزار در جهت وحدت و انسجام اجتماعی استفاده کرد. آموزش و پرورش می‌تواند با گنجاندن مطالب بیشتری در زمینه حقوق شهروندی و اجتماعی در کتب درسی زمینه ایجاد وحدت ملی، وفاق و انسجام اجتماعی را فراهم کند.

تشکر و قدردانی

در پژوهش حاضر از نمونه‌های هر دو بخش به دلیل قبول زحمت شرکت در پژوهش کمال تشکر را می‌نمایم.

References

- Ansari M, Nazari MA. (2013). Principles and principles of citizenship rights in Imam Khomeini's thought and its difference with citizenship rights in the West. *Quarterly Journal of Political Thought in Islam*, 1(4): 7-33.
- Barbalet J. M. (1988). *Citizenship: Rights, struggle and class inequality*. Taylor & Francis Group.
- Barbulescu R, Favell A. (2020). Commentary: A citizenship without social rights? EU freedom of movement and changing access to welfare rights. *International Migration*, 58(1): 151-165.
- Basiri Harris H. (2017). Investigating citizenship rights in the education system. The first national conference on education of civil rights, Shahid Madani University of azerbaijan and the general directorate of education of east azerbaijan province, November 15, 2017.
- Chiba M, Sustarsic M, Perriton S, Edwards Jr D. B. (2021). Investigating effective teaching and learning for sustainable development and global citizenship: Implications from a systematic review of the literature. *International Journal of Educational Development*, 81: 102337.
- Dadvand B. (2020). Civics and citizenship education in Australia: The importance of a social justice agenda. *The Palgrave Handbook of Citizenship and Education*, 435-447.
- Fathi Vajargah K, Vahed Chokdeh S. (2019). *Citizenship education in schools*. AIJ Publications.
- Ghani A, Faraghi N, Hosseini Saidavi R. (2019). A study of the components of the development of citizenship rights from the perspective of students of Sama University in Tehran. *Afagh Humanities Monthly*, (29): 79-94.
- Haigh M. (2016). Fostering global citizenship—tree planting as a connective practice. *Journal of Geography in Higher Education*, 40(4): 509-530.
- Harshman J. (2018). Developing global citizenship through critical media literacy in the social studies. *The Journal of Social Studies Research*, 42(2): 107-117.
- Hernández Salazar, P. (2006). La investigación bibliotecológica an America Latina: analysis de su desarrollo. *Investigation bibliotecológica*, 20(41), 107-140.
- Jafari S. (2020). Identifying and validating the components of global citizenship education from the viewpoint of experts: a mixed research. *Journal of Teaching and Learning Studies*, 11(2): 153-174.
- Kaldi AR, Purdehnad N. (2012). Survey of students' knowledge and attitude towards citizenship rights in Tehran. *Urban Studies*, 2(4): 29-58.
- Karimizadeh N, Arefi M. (2015). The position of primary education in achieving sustainable development of the country with emphasis on citizenship education indicators. The Second International Conference on Psychology, Educational Sciences and Lifestyle in Mashhad.
- Klein J, Wikan, G. (2019). Teacher education and international practice programmes: Reflections on transformative learning and global citizenship. *Teaching and Teacher Education*, 79: 93-100.
- Mohseni RA (2010). Dimensions and analysis of citizenship rights; Strategies for training and education of civil rights. *Quarterly Journal of Political Studies*, 3(10): 117-144.
- Mori C, Davies I. (2015). Citizenship education in civics textbooks in the Japanese junior high school curriculum. *Asia Pacific Journal of Education*, 35(2): 153-175.
- Pontes A. I, Henn M, Griffiths M. D. (2019). Youth political (dis) engagement and the need for citizenship education: Encouraging young people's civic and political participation through the curriculum. *Education, Citizenship and Social Justice*, 14(1): 3-21.
- Rajabzadeh Z. (2013). *Citizenship rights in Sahifa Sajjadih*. Alam Afarin Publications.
- Rivelli S. (2010). Citizenship education at high school a comparative study between Bolzano and Padova (Italy). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2): 4200-4207.
- Valipour R. (2020). Analysis of key components of citizenship rights and determining their place in high school curriculum (case study of social studies textbooks. Master's degree. Curriculum planning. Payame Noor University of Tehran. Payame Noor Center of South Tehran. Faculty of Educational Sciences and Psychology.
- Youniss J. (2011). Civic education: What schools can do to encourage civic identity and action. *Applied Developmental Science*, 15(2): 98-103.

Identifying the Components of Citizenship Rights Education in the Educational System of the Country from the Viewpoint of Experts: A Mixed Study

Samaneh Dehghanzadeh¹
Sakineh Jafari^{2*}

Abstract

Purpose: The aim of the present study was to identify the components of citizenship rights education in the educational system of the country from the viewpoint of experts.

Methodology: This research is done with an exploratory mixed approach which content analysis method was used. The statistical population of the qualitative section was experts and professors of National Universities that 15 people practical experience were selected as participants using purposive-theoretical sampling method. In a small part, teachers in Semnan in the academic year 2020 formed a statistical population that 267 people were selected using stratified random sampling method and using the Cochran's formula. Data was collected via questionnaire developed in the qualitative stage of the study. The degree of reliability in the qualitative part was calculated by the Holst method of 0.85, which indicated the desired reliability. Validity was measured and confirmed using quality criterion.

In quantity section, to assess the validity of the questionnaire and confirmatory factor analysis were used and to calculate the reliability, Cronbach's alpha was utilized. The results indicated that this questionnaire has the necessary validity and reliability in terms of quantity. The value of factor loading of all components of the questionnaire was higher than 0.3 and Cronbach's alpha was higher than 0.70 for all dimensions. In the qualitative section and exploratory and confirmatory factor analysis were used in the quantitative section in SPSS 21 and LISREL 8.5 Software.

Findings: The result of data analysis in the qualitative section led to the identification of 56 basic themes, 11 sub-organizing themes in the field of citizenship rights that were organized in the form of 4 main organizing themes social rights with three sub-themes (financial and income supports, educational and health rights, judicial supports), political rights with two sub-themes (membership and participation rights, the rights to participate in gatherings), civil rights with four sub-themes (freedom of individual action, freedom of thought, economic and social freedom, rights related to equality), cultural rights with two sub-themes (minimum basic cultural rights, cultural protections and conservations). The results of confirmatory factor analysis indicated the confirmation of the factor load of the basic and organizing themes to predict the measuring instrument of civil rights education.

Conclusion: According to the identified themes, it is necessary to plan for teaching citizenship rights in the country's schools and informing students. Therefore, it is necessary for the officials of the educational system to pay more attention to teach citizenship rights and to include more of these rights in students' textbooks and curricula.

Key words: Education, Citizenship Rights, Experts, Education System

---

¹ Master student of educational management, Semnan University, Semnan, Iran. s.d72@gmail.com

² Assistant Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Semnan University, Semnan, Iran. (Responsible author) sjafari.105@semnan.ac.ir